

BÜYÜK UYGUR DEVLETİ DÖNEMİNDE “ARP ÇALGISI”

“THE HARP” IN GREAT UIGHUR STATE AGE

Feyzan Göher VURAL

Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya
Assoc. Prof. Dr., Necmettin Erbakan University, Konya
feyzan_goher@yahoo.com

Dr. Timur VURAL

Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya
Dr., Necmettin Erbakan University, Konya
trvural@yahoo.com

ÖZET

Büyük Uygur Devleti, gerek bilimsel gerekse kültürel açıdan, döneminin en önde gelen medeniyetlerinden birisi olmuştur. Türk müzik kültürü de bu devlet döneminde önemli gelişimler göstermiştir. Uygurlar zamanında çok sayıda çalgı ortaya çıkmış ve var olanlar geliştirilmiştir. Kökeni Hunlar dönemine dayanan arp da geliştirilen çalgılarda birisidir. Ancak Türk kökenleri hakkında ulusal ve uluslararası literatürde yok denecek kadar az bilgi vardır. Literatür ve alan araştırmasına dayalı bu çalışmada, Uygur Türklerinde kullanılan arp çeşitleri sunulmuş, bu arpların özellikleri belirlenmiştir.

Uygur minyatürleri ve belgelerden yola çıkarak, arpların hangi ortamlarda ve ne şekilde çalındığı yorumlanmıştır. Araştırmada ayrıca, Uygurların arpı Çinlilerden almış olduğuna dair görüşlerin de, yanlış olduğunun ispatına çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arp, Etnomüzikoloji, Organoloji, Orta Asya Türk Kültürü, Uygur Müziği.

ABSTRACT

Great Uighur State was one of the most prominent civilization of scientific and cultural features. Turkish music culture also demonstrated significant improvements in this state age. Numerous instruments emerged and old instruments developed in this state. The harp, which based on Hun State, also developed in Uighur State. However, there is little or no information about the harp's Turkish origin in national and international literature. The research based on literature review, is provided Uighur Turk's harps and it is determined that these harps' features.

Based on Uighur miniatures and documents, it is commented that how and where these instruments plays. In addition it has been argued that, Uighur didn't adopt the harp from Chinese.

Keywords: Central Asia Turkish Culture, Ethnomusicology, Harp, Organology, Uighur Music.

GİRİŞ

Uygur Türkleri'nin Doğu Türkistan'da yarattığı ve geliştirdiği kültür varlıkları çok zengindir. Uygurlar, dil ve edebiyat, tarih, sanat, mimari yapı bakımından göze çarpan eserler ortaya koymuşlardır (Kaşgarlı, 2004: 14 ; İzgi 1987:2). Müzik ise gerek günlük yaşamın bir parçası olarak, gerekse saraylarda çok büyük bir yere sahiptir. Uygur destanlarında bile müzik, başlıca temalardan olmuştur. Uygur Türklerinin vatanı Doğu Türkistan, tarihte “şarkı ve dans mekânı” olarak ün yapmıştır (Kaşgarlı, 2004:22). Türkistan'a gelen Çinli seyyahlar, Uygurlarda müziğin çok gelişmiş olduğunu belirtmişlerdir.

Çeşitli kaynaklarda Uygurların yüzü aşkın farklı çalgı çaldıkları belirtilmiştir (Baykara, 2001:200). Bazı kaynaklar ise bu sayıyı yetmiş civarı olarak vermektedir (Arslan ve Öger, 2008: 13). Uygurlar döneminde kullanılan kimi çalgılar, günümüzde artık unutulmuş ya da kullanılmamaktadır. Büyük Uygur dönemi çalgıları arasında devletin simgesi de olan altın boru ve davul, baliman, gunka, rebab, üçtar, berbab (pipa), telli ve yaylı kopuz (ıklığ), tambur, dutar, setar, giçek, çeşitli flütler, ney, kaval, zurna, ağız orgu, kalun, çeng ve arp sayılabilir.

İslâmiyet'ten önce kurulan Türk devletlerinin müzikleri hakkında yapılan etnomüzikolojik çalışmalar oldukça azdır. Özellikle organoloji (çalgı bilimi) dalında üzerinde durulması gereken pek çok husus ve aydınlatılması gereken konular vardır.

Büyük Uygur Devletinde Arp

Arp çalgısının dünya literatüründe yer alan gelişimi incelendiğinde, bu çalgının genel olarak Mısır ve Mezopotamya'ya dayandırıldığı, ardından Eski Yunan'dan ve arpı teknik olarak geliştiren İrlanda ve diğer Avrupa ülkelerinden bahis edildiği görülmektedir. Ancak arp tarihinde önemli bir yere sahip olan Türkler, Batılı müzikolog ve tarihçilerce göz ardı edilmiştir. Bu durum sadece arp için değil, tüm Orta Asya Türk müzik kültürü için de geçerlidir. Ancak asıl dikkat çeken, Türk müzikologların da bu konuya ilgi duymamalarıdır. Bu durum muhtemelen bu alana yönelen kişilerin sayıca azlığı, eldeki verilerin yetersizliği, araştırılacak coğrafyanın zorluğu ve konuya olan ilgisizlik vb. gibi nedenlerle yakından bağlantılı olmalıdır.

“İslâmiyet öncesi Türklerde arp” denildiğinde akla ilk olarak Uygurlar gelmektedir. Arpın Uygurlar döneminde sıkça kullanıldığı, Uygur duvar minyatürleri ve freskolarından anlaşılmaktadır. Kimi kaynaklarda Uygurların arpı, Çinlilerden aldığı ifade edilmektedir. Buna delil olarak da Uygurların arpa, Çince bir kelime olan k'ung-hou sözünden yola çıkarak, “Kunkau” demeleri delil olarak sunulmaktadır (Ögel, 1987: 373). Ancak Türklerin milattan önceki dönemlerden itibaren arpı tanıdıkları, Pazırık kurganından çıkan ve M.Ö. 4-5. yüzyıla tarihlenen Hun arpı ile kesinleşmiş bulunmaktadır. Bu durumda, Uygurların arpı Çinlilerden aldıkları görüşü doğru kabul edilemez. Şüphesiz iki medeniyet arasında kültürel açıdan ve dil kullanımı açısından benzerlikler vardır. Ancak kelimelerdeki benzerlik, bir çalgının menşei tam olarak doğrulamaya yetmez. Türklerle yakın ilişkiler içinde bulunan Çin ve Hintlilerin de çok eski dönemlerden itibaren arp çalgısını tanıdıkları bilinmektedir. Birbirine komşu olan, aralarında ticaret, kültür alış verişi yapan devletlerin birbirlerinden etkilenmemesi düşünülemez. Bu anlamda Türkler, Çinliler ve Hintlilerin müzik kültürü konusunda birbirleriyle etkileşim

içine girmiş olmaları son derece doğaldır. Vurgulanması gereken nokta, her üç medeniyetin de milattan önceki dönemlerden itibaren günümüze kadar arp çalgısını kullandıklarıdır.

Arp, Doğu Türkistan'da sık kullanılan çalgılardan biri idi (Finch, 1997: 322). Uygurlarda farklı şekillerdeki arplara rastlanmaktadır. Resim 1'de açık – köşeli arp türüne örnek olan, büyükçe bir arp ve saraylı müzisyen kıyafetleri giymiş bir arpist görülmektedir. Arpta yer alan süslemeler, Uygur ahşap işlemeciliğinin güzel örneklerinden birini yansıtmaktadır.

Resim 1.

Nitekim Uygurlar döneminde el sanatlarının çok gelişmiş olduğu, tahta oymacılıkta çok ilerledikleri bilinmektedir (Gömeç, 1997 :82). Bu durum şüphesiz Uygurların çalgı yapımında da ustalaşmalarına neden olmuş ve sonuçta onların daha nitelikli ve daha güzel görünen çalgılar yapmalarını sağlamıştır. Yukarıda yer alan ayrıntı, bir minyatüre aittir. Bu minyatürün tam görünümü ise Resim 2'de sunulmuştur:

Resim 2.

Minyatürde yer alan bu grup, kıyafetlerinden anlaşıldığı kadarıyla saraylı müzisyenlerdir. Bu minyatür, Uygur döneminde nitelikli ve kapsamlı bir orkestra anlayışı olduğuna bir delil olarak kabul edilebilir. Müzisyenlerin disiplinli duruş ve sıralanışları, özenli kıyafetleri müziğe verilen önemi de göstermektedir.

Uygurlardan kalan minyatürler, onların dini ve din dışı hayatları hakkında önemli ipuçları sunmaktadır (Aslanapa, 2002: 309). Uygurlarda orkestraların varlığını sadece minyatürler değil, çeşitli yazılı kaynaklar da ispatlamaktadır. Nitekim Uygur Türklerinin çalgıları ve müziği ile ilgili en eski ve kapsamlı bilgiler Çin tarih kaynaklarında yer almaktadır. Bu tarihi kaynaklardan "Suiname"de, Uygurların V-VI. yüzyıllarda Kuçar, Kasgar ve İdikut gibi merkezlerinde 15–20

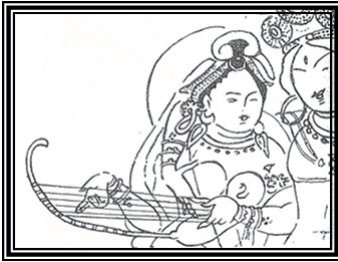
Büyük Uygur Devleti Döneminde “Arp Çalgısı”

çalğıdan oluşan 20 kişilik orkestralarının bulunduğu belirtilmektedir. Mehemmet Zunun ve Abdulkerim Rahman’a ait Uygur Halk Ağız Edebiyatının Esasları adlı eserde yer alan bu bilgi, Uygur Türk müziğinin V. yüzyılda sistemli bir halde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir (Arslan ve Öger, 2008: 9).

Çin kaynakları, Uygurlar döneminde askeri müzik dışında da farklı müzik ve grupları olduğunu bildirmektedir. Bunlar, kendi ülkeleri içindeki şehirlerde halka konserler, temsiller verdiği gibi, Çin’e ve İrana giderek de konserler ve gösteriler sunmuşlardır. Çeşitli müzik aletleriyle verilen konserlerin dinleyenleri eğlendirdiği, ruhlara ve gönüllere ferahlık verdiği, temsillerde kadın ve erkek sanatçıların birlikte yer aldığı Çin kaynaklarında belirtilmektedir (Ligetti, 1946: 322). Bu kaynaklarda, Çin’e davet edilen Uygur müzisyenlerinin, flüt, pili (Tatar borusu), zil, davul, pipa ve 23-35 telli bir kung-hu (arp) ile suların akışı gibi kulağa hoş gelen bir müzik icra ettikleri belirtilmektedir (Finch, 1997: 309). Sözü edilen bu orkestralarda arpin yer aldığı, yani arpin bir solo çalgısı olmasının yanı sıra, bir orkestra çalgısı durumuna da geldiğini söylemek mümkündür.

Resim 2’de görülen minyatürde yer alan sanatçıların kıyafet ve duruşlarının yanı sıra çalgılar da icra edilen müziğin saray/sanat müziği olduğunu düşündürmektedir. Aynı zamanda düz flütün tutuş biçimi de bu topluluğun sanat müziği icra ettiğini doğrulamaktadır. Nitekim Uygur minyatürlerinde kavalların daha büyük olanları saray müzik topluluklarında yer alan müzisyenlerce, daha küçük olanları ise halk arasında, açık havada çalınır şekilde resmedilmiştir. Ayrıca yine minyatürlerden yola çıkarak, kavalın kırsal kesimde yaşayanlar tarafından yukarı doğru tutularak, kentliler ya da saray müzisyenleri tarafından ise aşağı indirilerek çalındığı ifade edilebilir. Burada varılmak istenen nokta, grubun sanat müziği icra ettikleri ve arpin da bu müzik türü içinde kullanılmış olduğudur. Arpin Türklerde, Hunlardan itibaren daha çok soylu kesim tarafından çalındığı ve bu durumun Uygurlarda da devam ettiği söylenebilir.

Resim 3’te yer alan minyatür, mağara mabetlerinin duvarlarına yapılmıştır. Burada küçük bir koltuk arpi çalan Uygurlu bir kadın müzisyen görülmektedir.

Resim 3.

Bu arpta dikkat çeken en önemli husus, M.Ö. 4-5. yüzyıllara ait olan Hun arpi ile olan benzerliğidir. Gerek açık ve kavisli arp tipinde oluşu, gerekse büyüklüğü ve (Hun arpında) tahmin edilen tutuluş biçimi, iki çalgı arasındaki önemli benzerliği gözler önüne sermektedir. Resim 3’te görülen Uygur arpinin atasının, Hermitage Müzesi’nde sergilenmekte olan Hun arpi olduğunu söylemek mümkündür. Türklerin çok eski dönemlerden beri arp çalgısını tanımaları, bu çalgının Çinlilerden alındığı konusundaki görüşü çürütmektedir.

B. Ögel'e göre Uygur arpları, daha sonraki İlhanlı ve Timurlu arplarına temel teşkil etmiştir. Bu gelenek Osmanlı arplarına kadar da devam etmiştir (Ögel 1987: 41-375). Uygur Türklerinin arp ile olan yakınlığı sadece minyatürlerde değil, yazılarında da göze çarpmaktadır. Uygur yazılarında arp kelimesini içeren iki cümleyi B. Ögel şöyle aktarmıştır:

“Traktın, kugkau üni, yır üni eşildi”

Uzaktan harpın sesi, şarkı (yır) sesi işitildi

“Manğa emti, bir kungkauçı tilep (dileyip), kelürün”

Bana şimdi harp çalan birini, isteyip, getirin

Kungkuatçı, ikinci sözde de görüldüğü üzere, arpı çalan kişilere verilen addır. Konu üzerine bir araştırma yapmış olan F. K. Müler, bu kelimeyi müzisyen olarak yorumlamıştır ama bizim fikrimiz, bu kelimenin, “kungkau çalan kişi” anlamına gelmektedir.

Eski Uygur Türkçesi metinlerde ismi en çok zikredilen kişiler Buda ve Maitreya'dır. Bunlardan ilki dininin kurucusu, ikinci ise her dönemde beklediği mehdisidir. Bazı metinlerde Tanrı Maiterya'nın bir kralı kurtarabilmek için arp sanatçısı görünümünü takınıp, krala arp çaldığı ifade edilmiştir (Elmalı, 2012: 14-15).

Uygur döneminde arp türevi diğer bir çalgıya da rastlanmaktadır. Osmanlı döneminin önemli çalgılarından olan santur, “çeng” adı ile Uygurlarda kullanılmıştır. Çeng, Osmanlı döneminde arp benzeri ve arp gibi tutulan bir çalgının adıdır. Ancak Uygurlar döneminde santur benzeri bir çalgıya da bu adın verildiği düşünülmektedir (Ögel 1987: 365). Bu çalgı, santur gibi tokmakla/çubukla çalınmaktadır. Uygur minyatürlerinde çeng/Uygur santuru çalan bir müzisyen yer almaktadır. Bu çalgının altındaki sehpa da dikkat çekmektedir. Alttaki resimde bu çalgıyı çalan bir müzisyen yer almaktadır.

Resim 4.

Resim 4'te görülen minyatürde yer alan musikişinasın, bir saray müzisyeni olduğu kıyafetlerinden anlaşılmaktadır. Saray müzisyenleri içinde kadınların yer alması dikkat çekicidir. Minyatür incelendiğinde müzisyenin özenli kıyafeti ve şapkasının yanı sıra, çalgısından sarkan püskül, çalgının ve sehpasının incelikli süsleri, müziğe, müzisyene ve çalgılara verilen önemi ve özeni göstermektedir (Vural Göher 2011: 212).

Uygurlar döneminde Uygur santurunun yanı sıra, üçgen biçimli, oturularak bacakların arasında çalınan arp ve yine üçgen biçimli, kucağa alınarak çalınan daha küçük boyuttaki arpların gelişimi devam etmiştir. Bu gelişim, Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra da sürmüştür.

SONUÇ

Müzik tarihinde her ne kadar arpın Türk kökenlerinden az söz edilse de, Türkler arpı milattan

Büyük Uygur Devleti Döneminde “Arp Çalgısı”

önceki dönemlerden itibaren tanınmaktadır. Uygurlar döneminde, çeşitli büyüklük ve biçimlerde arp kullanmıştır. Bu döneme ait minyatürler incelendiğinde, arpin hem solo bir çalgı, hem de orkestraların bir elemanı olarak kullanıldığı görülmektedir. Minyatürlerde yer alan arplar, açık arp türüne aittir. Bunlar oldukça büyük ve köşeli olabildiği gibi, daha küçük ve kavisli de olabilmektedir.

Arpin, İslâmiyet öncesi dönemde, Orta Asya Türklerinde genellikle saray erkânı tarafından kullanıldığı düşünülmektedir. Hun arpinin bir soylunun mezarından çıkmasının yanı sıra, arp çalan Uygur müzisyenlerinin de saray kıyafetleri içinde olmaları bu görüşü desteklemektedir. Arpin yer aldığı müzik gruplarını gösteren minyatürlerde, diğer çalgıların sanat müziğinde kullanılan enstrümanlar olması, arpin Uygurlar döneminde sanat müziği icrasında kullanıldığını düşündürmektedir.

KAYNAKÇA

- ASLANAPA, Oktay, “İslâmiyet’ten Önce Türk Sanatı” Türk Dünyası El Kitabı, C. 2, Ankara 2002, s. 295-309.
- ARSLAN, Mustafa-Ahmet Öger, “Uygur Türklerinde Bazı Çalgılar ve Çin Kültürüne Etkisi”, E. Ü. Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Dergisi, VIII/2, İzmir 2008, s.10-18.
- BAYKARA, Tuncer, Türk Kültür Tarihine Bakışlar, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- ELMALI, Murat, “Eski Uygur Türkçesi Metinlerinde Metamorfoz”, Acta Turcica, Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, Yıl:4, Sayı: 2-1, (2012), s. 1-34.
- FINCH, Roger, “Musical Instruments in Uigur Literature And Art”, Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 1997.
- GÖMEÇ, Saadettin, Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü, 2. Basım, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1997.
- İZGİ, Özkan, Uygurların Siyasi ve Kültürel Tarihi-Hukuk Vesikalarına Göre, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1987.
- KAŞGARLI, Sultan Mahmut, Uygur Türkleri Kültürü ve Türk Dünyası, Çağrı Yayınları, İstanbul 2004.
- LIGETI, L., Bilinmeyen İç Asya, çev. S. Karatay, İstanbul 1986.
- ÖGEL, Bahaeddin, Türk Kültür Tarihine Giriş, C.IX, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- ÖGEL, Bahaeddin, Türk Kültürünün Gelişme Çağları – Düünden Bugüne, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 1988.
- VURAL, Feyzan Göher, İslâmiyet’ten Önce Türkler Müzik-Hun, Kök Türk ve Uygur Devletleri, Çizgi Kitabevi, Konya 2011.